

NOTES SOBRE LES TRADUCCIONS FRANCESES DE RAMON LLULL

Ramon Llull trobà ben aviat lectors francesos. Coneixem cinc obres lullianes traduïdes al francès durant els segles XIV i XV: la *Doctrina pueril*, el *Libre del Gentil e los tres Savis*, el *Blanquerna*, el *Libre del orde de cavalleria* i el *Libre de meravelles*.

El *Livre de doctrine d'enfant* i el *Livre du Gentil et des trois Sages* són reunits en el ms. fr. 22933 de la Bibliothèque Nationale de Paris. Aquest manuscrit, segons el catàleg de la Bibliothèque Nationale, és del segle XIII; segons Langlois, de la primera del segle XIV.¹

fol. 1^v: «Diex honoré glorieus nostre seignor, avec vostre grace et vostre beneïçon comence cestui livre qui est des commandemens de doctrine d'enfant.»

fol. 60: «Finez est le livre de doctrine pueril par la grace et par l'aide nostre seignor, lequel livre nous metrons en la garde et en la beneïçon nostre Dame sainte Marie, virge et glorieuse de son chier fuiz Dieu nostre seignor Jhesucrist. Ci fenist le livre de l'enseinement puerill.»

Aquesta traducció és inèdita.

fol. 65: «Dieu excellent et noble et digne de totes honors, votre aide et votre grace et votre beneïçon, nomerai cestui livre du gentil et des .iii. sages, lequel est par entencion de vos connoître et amer et doter, servir et honorer et essaucier a votre glorieux non de Dieu.»

fol. 119: «... C'est l'oroison de celui qui fist ce livre. Cestui livre est escrit. Qui le fist soit beneoist.»

Langlois, en la seva obra *La vie en France...* (vol. IV, pàgs. 353-381), publicà alguns passatges del *Livre du Gentil*. El quart llibre (*De la loi au Sarrazin*) fou publicat per Reinaud i Fr. Michel, com a apèndix a llur edició de la novella de *Mahomet* (París 1831). L'any 1966 aparegué l'edició integral, publicada per A. Llinarès.²

1. *Cat. gén. des mss. fr. de la Bibl. Nat.* par H. OMONT, *Anc. petit fonds fr.*, II (Paris 1902). — CH. - V. LANGLOIS, *La vie en France au moyen âge*, IV: *La vie spirituelle* (Paris 1928), 327 i 343.

2. *Le livre du Gentil et des trois Sages*, publié par A. LLINARÈS (Paris 1966: Université de Grenoble, «Publications de la Faculté des Lettres», n° 43).

La traducció del *Blanquerna*, inèdita fins ara, es conserva en tres manuscrits de la Bibliothèque Nationale de París :

1) fr. 24402 (segle XIII, procedent del llegat de Pierre de Limoges a la Sorbona) ;

2) fr. 763 (segle XIV, còdex Lancelot) ;

3) fr. 12555 (a. 1477).³

La quarta versió francesa es troba a Berlín (Meerman 6 ; anc. Cheltenham, Philipps 1911).⁴

Publiquem ací el començament i el final del ms. fr. 24402 :

fol. 1: «Jhesu Crist honoré Dieu glorieus Seigneur et Createur du monde et Sauveur de l'umain lignage, de nostre Dame sainte Marie, vierge glorieuse, soit commencement, moien et fin de ce livre de Evast et de Blaquerne, lequel livre est fet par entencion de connoistre et amer, loer servir et honorer Dieu nostre Seigneur glorieus.»

fol. 102: «Fin est le roumanz d'Evast et de Blaquerne qui est de l'ordre de mariache et de l'ordre de clergí por doner doctrine comment hons doit vivre en ce monde por ce que en l'autre soit pardurablement en gloire.»

Tenim dues versions franceses del *Libre d'Amic e Amat* (= llibre IV del *Blanquerna*). L'una es troba a la Bibl. Nat. de París, ms. lat. 14713 (segle XIV), fol. 63-72 ; l'altra a Madrid, Bibl. Nac., ms. 3353 (segle XVII).⁵

La traducció francesa del *Libre del orde de cavalleria* és al ms. Royal 14. E. ii, fol. 337-353, del British Museum. Fou publicada com a apèndix a l'edició catalana per M. Obrador i Benassar (= «Obres de Ramon Llull», vol. I, Mallorca 1906).

Coneixem un sol manuscrit de la traducció francesa del *Libre de meravelles* : És el ms. fr. 189 de la Bibliothèque Nationale de París (segle XV, procedent de la biblioteca de Louis de Bruges).

fol. 1: «Ci commence le volume intitulé de merveilles. Et premierement du prologue. En tristesse et en langueur estoit ung homme en terre estrange. Forment s'esmerveilloit des gens de ce monde, car tant petit aiment et congnoissent Dieu qui a creé ce monde et l'a donné aux hommes en grant valeur et noblesse.»

fol. 298: «Et l'abbé et tout le couvent ordonnerent que celle abbeye eust a toujours mais un moine qui eust celle office et eust a nom Felix, qui racontast par le monde et multiplíast le livre de merveilles en intencion de faire congnoistre, aimer, doubter, servir et honnourer Dieu aux mescreans,

3. Per a les dates, vegeu *Cat. gén.*, loc. cit. — El ms. fr. 12555 seria la còpia del ms. fr. 763 (JOSÉ TARRÉ, *Los códices lulianos de la B. N. de Paris*, *AST*, XIV (1941), 155-170).

4. Aquesta referència la dec a l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes de París.

5. Segons *OE*, I, 119, i ROSALIA GUILLEUMAS, *Notes sobre la tradició del Libre d'Amic e Amat*, *ER*, X (1962), 76.

et de moult fervamment faire congnoistre, amer, doubter, servir et honnourer Dieu nostre Seigneur a ceulx qui tenvement le congnoissent, foiblement l'aiment, pou le doubtent, laschement le servent et qui faintement l'onnourent. — Ci fine le livre intitulé de merveilles.»

Aquestes traduccions foren fetes probablement sobre el text català i no sobre el text llatí. Aquesta no era l'opinió de Ch.-V. Langlois, que publicà alguns passatges del *Livre du Gentil* com si es tractés d'una traducció del text llatí.⁶ Incloem el començament del llibre IV (*De la creença del Sarrahí*) en llatí, en català i en francès.

Veurem que la versió francesa correspon fidelment al text català, mentre el text llatí n'és prou diferent.⁷

(fol. 59^v) «Post hoc autem extenso in solo capite flexis genibus oscu-
(p. 231) «Enaprés estès son cap en la terra e ajonoylàs
(p. 165) «Puis après inclina son chief a terre et s'agenoilla

lans terram in ipsam tribus vicibus posuit suum caput et erigens ad
tres vegades posant son cap en terra e besant la terra e levant son
.III. fois em besant la terre et en lavant

celum suum cor suas manus atque oculos
cor e ses mans e sos ulls al cel
ses meins et ses euz et son cors et au chief, il

(p. 232) protulit ista verba: In nomine summi opificis misericordiosi
dient aquestes paraules: En nom de Déu misericordiós mise-
dist ces paroles: En non de Dieu misericordieus, seinz

cui laus tribuatur et honor quoniam ipse est mundi
ricordejant al qual sia donada lahor cor és senyor del món.
auquel soit doné loange car il est seigneur du monde.

dominus. Ipsum adoro et in ipso confido quoniam ipse est veritatis
En eyl ador e en eyl confiy cor eyl és endreçament
En li croi, me fie car il est adreicemenz

directio et salutis. Alia plurima verba dixit sar-
de la drete carrera de salut. Moltes d'altres paraules dix lo sar-
de la droite voie de salut. Et pluseurs autres paroles dist le sar-

racenus sicut consueverat in suis orationibus.»
rahí segons que havia acustumat en sa oració.»
razin selonc ce qu'il avoit acoustumé en s'oroison.»

6. LANGLOIS, *op. cit.*, 327: «Le texte latin, sur lequel le traducteur en langue d'oïl a travaillé ...».

7. El text llatí segons el ms. lat. 16114 de la Bibl. Nat. de París, fol. 18 ss. — El text cat. segons J. Rosselló, *Obras de Ramón Lull* (Palma 1886), I, 1-305. — El text francès segons l'edició d'A. Llinarès.

El text català i la versió francesa s'acosten pel vocabulari (per exemple *enaprès / puis après*, contra *post hoc autem*; *donada / doné* contra *tribuat*; *endrecament de la dreta carrera de salut / adreicemenz de la droite voie de salut*, contra *veritatis directio et salutis*, etc.), i també per la sintaxi (p. ex. dos ablatius absoluts representats per dues frases principals). No és gaire possible que els dos traductors hagin partit independentment l'un de l'altre del text llatí per arribar a una solució quasi idèntica. D'altra banda, l'equivocació de la traducció francesa que diu *lavant* en lloc de *levant* (*et en lavant ses meins...*) s'explica fàcilment per una falta de lectura del text català.⁸ Aquest parentiu entre els dos textos apareix en tots els passatges del llibre. No hi ha dubte: és el text català aquell que serví de model al traductor francès.

La confrontació de les diferents traduccions ens ha permès de descobrir un tret comú. És la repetició d'una mena de fórmula, un grup de verbs amb un ritme particular: *connaître et aimer, douter, servir et honorer*. La presència d'aquesta sèrie de mots en totes les traduccions franceses és sorprenent. ¿Fóra massa arriscat de suposar que totes les traduccions foren fetes per un sol traductor? Heus ací la fórmula en els diferents textos:

Livre de l'enseignement puerill.

«... por ce que par eus soit *conneu, douté et amé, servi et honoré* nostre Seigneur Dieu glorieus» (Bibl. Nat., ms. fr. 22933, fol. 59^v).

No hi ha cap frase corresponent en català.

Livre du Gentil et des trois Sages.

«... lequel [livre] est par entencion de vos *connoistre et amer et douter, servir et honorer* et essaucier» (Ed. LLINARÈS, 26).

cat. «... per ço que sies *honrat, amat e servit*» (Ed. ROSSELLÓ, 3).

lat. «... intentione, qua celsitudini tuae Majestatis *honor, dilectio et famulatus* tribuat» (Ed. Mogunt., 1).

«Et ceile fin si est *connoistre, amer, douter, servir, honorer* Dieu nostre Seigneur glorieus» (Ed. LLINARÈS, 32).

cat. «E la fi es *amar, e conèxer, e tembre e servir* Déu» (Ed. ROSSELLÓ, 10).

lat. «Finis autem ... est, *cognoscere* Deum, et ipsum *diligere, et timere*, et ipsi prae ceteris rebus *honorem, famulatum et servitium exhibere*» (Ed. Mogunt., 4b).

8. I cal no oblidar que el traductor podia haver tingut al seu davant un text català de tipus «oriental», en el qual es donava la confusió de les vocals àtones *a* i *e*.

Blanquerne.

«... lequel livre est fet par entencion de *connoistre et amer, loer, servir et honorer* Dieu nostre Seigneur glorieus» (Bibl. Nat., ms. fr. 24402, fol. 1).

cat. «... lo qual és fet per intenció que los hòmens hagen a *amar, entendre, membrar e servir* vós ...» (Ed. Galmés, 3).

«Ave Maria, a plorer me convient et a fere penitance et a mener aspre vie et a *connoistre et amer, loer, servir et honorer* toi ...» (fol. 47^v-48).

cat. «... e a *loar, amar, conèxer, servir* me cové tu...» (212).

En el *Blanquerna*, la fórmula és una mica diferent (*douter* és reemplaçat per *louer*), però el ritme roman el mateix.

Livre de chevalerie.

«Dieu a creé l'homme en intention que de homme soit *congneu et amé, doubté, servy et honnouré*» (ed. OBRADOR, 254).

cat. «... per so que Déus sia *amat, conegut, honrat, servit e temut* per home» (ed. cit., 208).

Livre de merveilles.

«.. en intencion que des hommes fust *congneu et aimé, doubté, servi et honnouré*» (Bibl. Nat., ms. fr. 189, fol. 1).

cat. «per tal que per ells fos molt *amat e conegut*» (ed. Galmés (*ENC*), I, 25¹⁶⁻¹⁷).

«... nostre Seigneur, lequel je desire *congnoistre et aimer, doubter, servir et honnourer* tous les jours de ma vie» (fol. 16).

cat. «... Déus, lo qual desig *amar, servir, honrar e conèxer* tots los jorns de me vida» (I, 57²⁴⁻²⁵).

«Puis que le monde estoit creé, affin que Dieu y fust *congneu, aimé et doubté, servi et honnouré*» (fol. 43^v).

cat. «Pus que Déus havia creat lo món per tal que hi fos *honrat*» (t. I, 128¹⁰⁻¹¹).

«... et que a tous vos subgetz le faciez *congnoistre, aimer, doubter, servir et honnourer*» (fol. 72^v).

No hi cap frase corresponent en català.

«Et pour ce vout Dieu que homme morust en ce monde et qu'il eust travaux pour *congnoistre et amer, doubter, servir et honnourer* son createur» (fol. 133^v).

cat. «... que hagués treballs per *honrar, servir e amar e conèxer* Déus» (III, 50¹³⁻¹⁴).

La comparació de les traduccions franceses amb els textos catalans mostra que aquesta fórmula, en la seva uniformitat, existeix solament

en francès. En català, els mots corresponents són cada cop diferents. La sèrie de paraules de la versió llatina del *Libre del Gentil* és encara més diversa, ja que els verbs són substituïts parcialment per substantius.

Aquesta semblança, fóra deguda a l'atzar? Certament, no basta per a provar l'existència d'un sol traductor. Caldria reforçar aquesta suposició amb altres raons, filològiques i, fins on fos possible, històriques. Tot amb tot, en una llengua tan impersonal com la de les traduccions, la presència d'aquesta fórmula és significativa i caldrà tenir-la en compte ⁹

GRET SCHIB

Basilea.

9. Aquest article era ja a la impremta quan aparegué l'edició francesa de la *Doctrina pueril*, la qual ací donàvem com a inèdita: vegeu *Doctrine d'enfant*, publicada per A. LLINARÈS (Paris 1969).